

A MOHÁCSI CSATA

(Kiadó, Budapest, 2006. 000 o..)

2006-ban ünnepelte Magyarország a nándorfehérvári diadal jubileumát, és ez az évszám egyúttal a mohácsi csata 480. évfordulóját is jelentette. Ennek ellenére nem égett lázban az ország, és néhány megemlékezést, tudományos emlékülést leszámítva a történelemszótársadalom is kevés érdeklődést mutatott a magyar történelem e sorsfordító eseményei iránt. Ennek oka többek között az lehetett, hogy ma már a magyar társadalmat – és így a könyvkiadókat – sem érdeklik oly mértékben saját múltjának történései, mint akár harminc éve, amikor a Nemeskürty István által elindított „Mohács diskurzusban” nem csupán a szakma jeles képviselői vettek részt, hanem a legkülönbözőbb folyóiratok levelezési rovataiban is rengeteg hozzászólás jelent meg, amelyekben egyszerű laikusok fejtették ki véleményüket a mohácsi vereség okairól. A felfokozott érdeklődés háttérében nem csupán a középkori Magyar Királyság bukását jelentő csata, hanem annak „leple alatt” az egész magyar történelem tragikus sorsfordulóinak, így Trianonnak a kibeszéletlensége is kitapintható volt, ami megszabta a diskurzus keretét. A leggyakrabban feltett kérdés az volt, hogy ki a felelős a tragédiá(k)ért, és az erre adott különböző válaszok, vélemények alapján ki-ki vérmérséklete és habitusa szerint Nemeskürty István, Perjés Géza vagy éppen Szakály Ferenc mellé tette le a voksát. Mai szemmel szinte érthetetlen az az érdeklődés, amely a tudományosnak induló vitát országszerte végigkísérte, hiszen a társadalom széles rétegeit megmozgató diskussziók mára teljesen más dimenziókba kerültek át, és erősen tematizálttá is váltak, ráadásul bennük sokkal inkább a XIX. század végének nagy port felverő témái kerültek újra napirendre (nemzeteredet, nacionalizmus, antiszemitizmus). Ezeket a vitákat azonban már nem a tudományos közélet generálja, így az esetlegesen megnyilatkozó kutatók véleményeit sem hallgatják meg; valójában a tudományos és a társadalmi közéletet foglalkoztató kérdések szétválásának vagyunk tanúi. Ez viszont a magyar társadalom „szel-

lemi pauperizálódását” és – ellenkező hatásként – a magyar tudományos élet öncélúvá válását eredményezheti, ami veszélyes folyamat. Ez ellen íródott B. Szabó János Mohácsról szóló könyve, amely méltán lehet népszerű a történészek mellett a történelmi kérdések iránt (még) fogékony olvasóközönség körében is.

A Mohácsról írott kismonográfiát a szerző több éves kutatómunkája előzte meg, amelyeknek részeredményeit különböző szaklapok hasábjain kitűnő tanulmányokban foglalta össze. B. Szabó szerkesztette az Osiris Kiadó gondozásában megjelenő Mohács című impozáns kötetet is (ismertetését l. ugyanebben a rovatban a következő cím alatt), amelyben az érdeklődők remek fordításokban olvashatják a csatáról szóló legfontosabb forrásokat, képet kaphatnak a csata későbbi irodalmi leképeződéséről, és nem utolsósorban a fentebb említett „Mohács-vita” mára klasszikussá érett szakmai terméséből is találhatnak kedvükre valót. Ezek a komoly előtanulmányok alapozták meg a szerzőnek a mohácsi csatáról készült összefoglalását.

B. Szabó János hadtörténész, ezért elsősorban e részdiszciplína eszköztárát vonultatja fel művében, és nem a diplomácia, politika- vagy gazdaságtörténet oldaláról közelíti meg a kérdést, bár az ilyen jellegű kutatások eredményeit is hasznosítja. Ezzel a nézőpontjával valójában be is száll a Mohács-diskurzusba, mert az eddigi megállapításokhoz képest több esetben eltérő véleményt fogalmaz meg. Ennek ellenére teszi ezt a szerző, hogy saját bevallása szerint nem az elődök (Nemeskürty, Perjés, Szakály) kritizálása a célja. Ezt a legtöbb esetben sikerült is elkerülnie, és ennek köszönhetően is olvasmányos, szellemes és tanulságos elemzést kapunk a mohácsi csatahoz vezető út okairól. Ennek ellenére tud újat mondani a szerző, hogy a neves „antecessor”, Perjés Géza is hadtörténész volt, és ő is elsősorban a mozgósítás, a logisztika, a stratégia és a taktika mikéntjeire kereste a választ Mohácsról szóló műveiben. B. Szabó egy ed-

dig kevés figyelmet kapott oldalról indítja gondolatmenetét, a korabeli európai analógiák hasznosíthatóságára hívja fel a figyelmet, bemutatva, hogy Angliában, Itáliában, Franciaországban (stb.) hogyan épültek fel az uralkodók hadseregei, milyen törvényszerűségek működtek a kor hadművészetében. A kismonográfia szerkezeti felépítésének másik nagy előnye, hogy a középkorai tankönyvekben máig visszaköszönő sztereotípiák tarthatatlanságát bizonyítva vezeti el az olvasót a mohácsi csatárra, sőt azon is túl. A „mátyási aranykor”, a Jagelló-kori hanyatlás, a fekete sereg szétverése, a parasztok lefegyverzése, Szapolyai árulása, az „országrontó” nemesség mind-mind visszatérő képei a Mohácsról folytatott közbeszédnek, történjék az iskolai tanulmányi versenyen, a publicisztikában, vagy bárhol máshol. Ha semmi mást nem tett volna könyvében B. Szabó, csak ezeket az állításokat cáfolja meg közérthetően, olvasmányos stílusban, már akkor is megérte volna megjelentetni, ő azonban ennél is tovább ment.

Az első fejezetéből kiderül, hogyan vélekedtek a kortársak a csatáról, és miképpen nőtt a vereség olyan traumává a századok folyamán, hogy Mohács a romantika korára a „nemzeti nagylétünk” nagy temetőjévé vált, és máig a legnagyobb sorsfordulók közé soroljuk. A forrásokból kiderül, hogy a korabeli közvéleményt teljesen megdöbbentette a hír, senki nem volt felkészülve arra, hogy ilyen rövid idő alatt összeomlik a magyar állam. Ebben közrejátszott az is, hogy a korabeli Európa egyik legerősebb keresztény királyságának vélt Magyarországon évtizedekig béke honolt, így nem derült ki a védelem sebezhetősége, valamint az Oszmán Birodalom keleti lekötöttsége is azt a hamis látszatot keltette, hogy Buda egyenrangú ellenfele a szultánnak. Így látszólag előzmények nélkül történt a katasztrofális vereség, amelyre még „ráerősített” a Mátyás király katonai sikereire való emlékezés, még hangsúlyosabbá téve a különbséget a Jagelló-kori állam és Hunyadi Mátyás uralma között. A humanista történétírók is ezt a felfogást tették magukévá, hiszen ők Antonio Bonfini rendkívül pozitív Mátyás képét vették alapul munkáik megírása során, ezzel teremtve meg a máig élő kultusz alapjait a nagy király alakja körül. Ehhez az idilli korhoz hasonlította Szerémi György és Brodarics István is saját korának viszonyait, és ebből születtek meg a Jagelló kort egyöntetűen ne-

gatív színben feltüntetett munkák, amelyek nélkülözhetetlen alapját képezték a XIX. században megszülető történetírásnak. Ezért egészen a legutóbbi időkig konszenzus volt a különböző történeti iskolák között abban, hogy a Mohács előtti évtizedeket a hanyatlás korának tekintették. Az 1980-as években, az oszmanisztikai kutatások eredményei kezdtek el megváltoztatni ezt a dogmává merevedett tételt, és rámutattak arra, hogy az erőviszonyok a XVI. század elején jelentős mértékben megváltoztak az Oszmán Birodalom javára, és emiatt Magyarország a siker reményében nem vehette fel egyedül a harcot a hódítókkal. Ezt a képet egészítették ki a magyar középiskorászok, akik egyre gyakrabban adnak hangot annak a meggyőződésüknek, hogy a Jagellókor nem tekinthető egyértelmű hanyatlásnak a magyar történelemben. B. Szabó érdeme, hogy könyvének bevezetőjében az új kutatási eredmények tükrében rámutat: az Oszmán Birodalom a háborúra rendezkedett be, és éppen ez adta a stabilitását. További nagy előnye a könyvnek, hogy nyugat-európai adatokat és párhuzamokat hoz, amelyek általában kimaradnak a magyar összefoglaló munkákból. Ezekből megtudjuk például azt is, hogy 1494-ben az Itália meghódítására induló francia sereg létszáma 30 000 fő volt, és ennek ismeretében jobban tudjuk értékelni a magyar hadvezetés erőfeszítéseit, amivel elérték, hogy 25-27 000 fő gyűlt össze Mohácsnál.

A Mohács vita egyik sarkalatos kérdése az volt, hogy miért indított hadjáratot Magyarország ellen 1521-ben az új szultán, I. Szulejmán. Az egyik vélemény az volt, hogy a Budára küldött török követtel történő méltánytalan bánásmód, az ő hosszú ideig való késleltetése volt a hadjárat meghirdetésének egyik oka. Ebben a kérdésben is új adalékkal szolgál B. Szabó, aki rámutat arra, hogy 1520-ban II. Lajos magyar király az összes keresztény uralkodó nevében tárgyalta a békéről, és a távoli uralkodók megkérdése bizony hosszadalmas feladat volt. A helyzetet bonyolította, hogy V. Károly császárra választásával új viszonyok voltak megszületőben, ami ugyan csak késleltette a tárgyalásokat Budán. Ezek is hozzájárulhattak a török követ hosszas marasztalásához, ám ez a korabeli diplomáciában bevett szokás volt, ezért ezt az okot inkább csak ürügynek lehet tekinteni.

A könyv 25. oldalától kezdve olvashatunk a két hadsereg felépítésében levő különbsé-

gekről, a mozgósítási gyakorlatról. Nagyon érdekes kérdést feszeget a szerző, amikor a folyami hajóhadak fontosságáról beszél. A korabeli szállítási lehetőségek miatt egy hadjárat sikere a vízi utánpótlás megszervezésének sikerén múlott, így a Nándorfehérvár eleste körüli években valóságos hajóépítési láz bontakozott ki a két fél között, hiszen a Duna és a Száva birtoklását csak ezekkel lehetett biztosítani. A magyar állam pénzügyi krízise miatt 1526-ra eldőlt a „fegyverkezési verseny,” mert a többségükben szerb sajkások fizetelenségük miatt nem tudták teljesíteni védelmi feladataikat, így a két nagy folyam különösebb erőfeszítés nélkül jutott az oszmán hadsereg birtokába. Ezzel lehetővé vált a nagy létszámú szultáni hadseregnek a Duna mentén való felvonulása.

A támadókat segítette az eltérő mozgósításokban rejlő fáziseltolódás is. A támadó fél már decemberben tudta, hogy hol fog mozgósítani, ezért képes volt felhalmozni az előző évi termésből, a védekező azonban csak május körül értesült a fenyegetésről (jó esetben, hiszen 1526-ban csak augusztus közepére dőlt el, hogy nem Szlavónia, hanem Buda lesz a támadás célja), és akkor már csak az azévi bevételre és terményre volt támaszkodhatott. Általában a hagyományosan április végén tartott magyar országgyűléseken rendelték el a mozgósítást, és az akkor kivetett hadiadó a legjobb esetben is csak június végére folyt be a kincstárba, amikor a szultáni hadsereg már Belgrádnál járt. Legalább ennyire fontos kérdés volt az aratás ideje, mert csak utána lehetett annyi gabonát felhalmozni, amiből egy nagy létszámú, rengeteg lóval felvonuló hadsereget több héten keresztül élelmezni lehet. Emiatt a magyar hadsereg korábban sem volt képes augusztus vége előtt összegyűlni, és katonai sikereit inkább ősszel és télen aratta. Sajnos a szerző nem említette meg az aratást, mint a mozgósítást befolyásoló tényezőt, pedig ezzel komolyan aláámaszthatta volna gondolatmenetét. Hasonlóképpen kimaradt az e témában publikáló Kubinyi András nevének megemlézése, pedig tanulmánya talán a rendkívül válogatottra sikerült bibliográfiába is befért volna, hiszen tényleg az eltérő mozgósításban rejlett a csata egyik kulcsa. A szerző nagyon helyesen igazította ki azt a tévedést, hogy a fekete sereg feloszlása és a mohácsi csata között közvetlen összefüggés lett volna. A hadsereg gazdaságra gyakorolt hatásának

elemzése azonban talán megért volna néhány mondatot. A magyar gazdaság a XVI. század elején valójában hadigazdaság volt, ahol a katonaság jelentette az egyik legnagyobb piacot. Mátyás életében azért Ausztriában és a Cseh királyságban folytak a háborúk, mert a rendkívül drága szoldások ott tudtak megfelelő mennyiségű zsákmányt rabolni. Azonban a fizetésükkel óriási mennyiségű nemesfém is kiáramlott az országból, ami pedig gazdasági zavarokat idézett elő. 1494 után a határokon belül állomásozó katonaság itthon költötte el a fizetését, ezzel piacképző erővé vált, és a magyar gazdaság fellendülése ennek is köszönhető. Ebből is kitűnik, hogy a gazdaság és a hadügy akkor (is) nagyon szorosan összefüggött, és az előbbi negligálása az elemzések során nem tett jót a műnek. Sajnos több esetben kiérződik a megfogalmazásban a hadtörténeti megfellebbezhetetlenség, amely ront az egyébként kitűnő stíluson és logikus érvelésen.

Nagyon „erős” fejezete a könyvnek, a 37. oldalon kezdődő „Kinek a dolga az ország védelme” című rész. Ebben a nagyon bonyolult kérdéskörben érthetően, világosan igazít el bennünket a szerző. A XV–XVI. század fordulóján Magyarország védelme két pilléren nyugodott: az egyik az állandó katonaság volt, mely az ország vezető tisztviselőinek, (nádor, erdélyi vajda, székely ispán, horvát-dalmát-szlavón bán) bandériumaiban teljesített szolgálatot. Létszáma az 1498:XXI. tc. értelmében összesen 2600 volt, ami európai viszonylatban is számottevőnek számított. Mellette állandó határvédelmi katonaság is szolgált a végvárakban, összesen közel 8000 fő, közülük 5000 lovas zsoldért, akinek éves költsége minimum 130 000 forintot tett ki. Mellettük különböző katonaparaszti rétegek (vojnikok) szolgáltak, legtöbbször adókedvezmény fejében, létszámukra csak becsléseink lehetnek. A királyi katonaság mellett földesúri csapatokról beszélhetünk még. Ők részben az állami hadiadóból, részben saját birtokuk jövedelmeiből tartották fenn bandériumaikat. Horvátországban ettől eltérően oldották meg a határvédelmet, mert ott Mátyás uralma óta a horvát urak saját bandériumuk fenntartására, külön szerződés alapján, zsoldot kaptak. A horvát hadszíntér eltérőségének bemutatása azonban kimaradt a fejezetből. Kortárs itáliai megfigyelők szerint a főpapi, főúri és megyei bandériumok 18–20 000 főt

számláltak, ehhez jöttek még a külföldi szolgálatra nem kötelezhető erdélyi székelyek. Ennyit azonban soha nem tudtak ténylegesen kiállítani, és a különböző kontingensek harcértéke is erősen eltért egymástól. A hosszú békeévek alatt csak ritkán került sor mozgósításra, emiatt a bandériumoknak nem volt tapasztalata, csak azoknak, amelyek folyamatosan a déli határon teljesítettek szolgálatot. A szerző ezzel annak ellenére ismétli meg Szakálynak a bandériumokról alkotott véleményét, hogy néhány oldallal korábban még erősen kritizálta azt. Sajnos néhol hasonló módon folytat „árménybokszt” a szerző, amire a mű mondativalója miatt nem lenne szükség.

B. Szabó az 1521. évi hadjáratot is bemutatja, és több esetben figyelemre méltó megállapításokat tesz. Könnyen elfelejtjük azt a tényt, hogy Nándorfehérvárt heroikus küzdelemben a többségében szerb lakosság védte mindhalálig, és a rácok a Szerémségből is inkább elmenekültek, mintsem hogy oszmán fenntarthatóság alatt kelljen élniük. Nagyon jó vázlatát adja a szerző a Mohács körüli évek külpolitikai eseményeinek, és ezzel világosan elmagyarázza, miért került a Magyar Királyság olyan légüres térbe, hogy senkitől nem remélhetett komolyabb katonai segítséget, és miért nem tudott koalícióra lépni természetes szövetségeseivel.

„Lajos király országai” címmel ugyancsak tartalmaz összegzést nyújt B. Szabó II. Lajosnak a többi királysághoz fűződő viszonyáról, és ezek közül különösen a cseh rendekkel való kapcsolata szolgál több újdonsággal. Néhány apró kiegészítéssel csak a szlavóniai és horvátországi események leírása során élhetünk. Ismereteink szerint 1526 előtt Ferdinánd nem küldött katonai segítséget Szlavóniába, és kettős hatalom sem alakult ki a tartományban a Mohácsot megelőző hónapokban. Ezzel szemben Horvátországba 1522 óta rendszeresen érkeztek ausztriai segélycsapatok, és a támogatás miatt a horvát nemesség néhány év alatt elkötelezett híve lett Ferdinánd főhercegnek. Ennek ellenére közöttük sem alakult ki a Magyar Királyságtól való elszakadásnak az igénye, bár ennek lehetőségét – inkább a politikai nyomásgyakorlás eszközeként – többször meglebegtették a budai udvar előtt. 1526 nyarán azért sem volt esedékes a kérdés, mert a Ferdinánd által küldött segélyhadak zsoldjára szánt pénz már májusban elfogyott, és a főherceg a horvát segélykérő levelek ellenére

sem tudott több támogatást nyújtani, ami komoly ellenérzést szült a horvát rendekben.

A 71. oldaltól kezdődik a „seregkatalógus” – B. Szabó számba vette a két fél haderejét. Ennek köszönhetően ismét leszámolhatunk a 150, vagy 300 000 fős szultán hadakról tett kijelentésekkel, mert ő körülbelül 70 000 főre, és 800 különféle hajóra taksálja a támadó sereg létszámát. Adatforgácsokból, aprólékos munkával szedte össze a magyar hadsereg különböző kontingenseit is, és ezzel a lehető legrészletesebb leírását adja a Mohácsnál összegyűlt keresztény csapatoknak. A körülbelül 27 000 főnyi hadsereg a magyar történelem addigi legnagyobb ármádiája volt, ugyanennyi katoná vett részt az európai történelem menetét alapjaiban meghatározó paviai csatában, és ennél többet sem Velence, sem a Német-Római Birodalom nem tudott kiállítani a korban. Helyesen mutat rá a szerző, hogy ezen adatok ismeretében kell értékelnünk a magyar sereg létszámát.

A magyar hadsereg vezérének kiválasztása során is cizslat egy mítoszt a szerző. A korban ugyanis teljesen természetes volt, hogy erre a posztra külföldről kerestek tapasztalt katonát. A kor európai hadvezérei az itáliai háborúban tanultak bele a hadvezetés művészetébe, a magyar nemesség azonban nem vett részt ezekben a harcokban, sőt a békeévek alatt erősen demilitarizálódott. B. Szabó itt elkövet egy szerencsétlen kiszólást, miszerint „régén” az egyházi vezetők katonai parancsnokok is voltak, míg a XV. században egy katonai táborba sem tették be a lábukat. Ennél a kép mindenestre árnyaltabb, példának okáért Beriszló Péter veszprémi püspök komoly sikereket ért el a délvidéki hadszíntéren, és Erdődy Simon zágrábi püspökről is feljegyezte Sanuto velencei követ, hogy fiatal korában aktívan részt vett a határ menti harcokban.

A könyv egyik központi kérdése a csatáért kiválasztásának tudatossága. Ennek boncolgatása annak ellenére jogos, hogy ma sem jutott nyugópontra a vita: hol is zajlott le valójában az ütközet. A korábbi szerzőknél is fontos volt e téma vizsgálata. Perjés erre alapozva vonta le azt a következtetést, hogy a magyar hadvezetésnek volt haditerve, míg Szakály éppen a helyszín okán marasztalta el Tomoriékat. B. Szabó szerint a magyar hadvezetésnek volt elképzelése arról, hogy mit szeretne tenni a győzelem érdekében, és érvei meggyőzőnek tűnnek. A jelenleg „hivatalban le-

vő” csatatérhez képest ő délebbre teszi a csata helyszínét, a Majs melletti lankákon feltételezi az oszmán arcvonalat. Az ottani domborzati viszonyok közepette hadászatiilag indokolt volt a Brodarics alapján rekonstruált csatarend, még ha valójában az oszmánok nyomasztó főlényben voltak is.

A szerző abban látja a magyar hadvezetés legnagyobb mulasztását, hogy feladta a Dráva vonalát, mert „1526-ban elég lett volna a magyaroknak a réveket szemmel tartani, s amíg lehet, Eszék várát őrizni.” Ahhoz azonban, hogy az átkelést meg tudják akadályozni, a Dráva déli oldalán is hídfővel kellett rendelkeznie a magyar hadvezetésnek. Erre azonban csak akkor lett volna reális esélye, ha ott komoly erődítményre tud támaszkodni. Az eddig előkerült forrásanyag alapján azonban egy 1472-ben kiadott oklevél említésén kívül nem tudunk arról, hogy Eszéken vár lett volna. Ebben is a castellum kifejezés szerepel, ami még valószínűtlenebbé teszi, hogy 1526-ban bármilyen erősség létezett volna a Dráva-parti településen. Ez újfent megerősíti azt a tényt, hogy a magyar hadvezetés igyekezett maxi-

málisan kihasználni egyébként rendkívül behatárolt lehetőségeit, és fel kell mentenünk azt a szerző által megfogalmazott vád alól, miszerint a magyaroknak Eszéknél kellett volna csatát vállalniuk.

A csata lefolyásáról élvezetes, stílusos leírást nyújt a szerző, és hasonlóképpen adja vissza Lajos király halálának körülményeit. Zárásképpen körbejárja azokat a közkeletű kérdéseket, hogy Szapolyai János miért késett a csatából, mekkora lehetett a Horvátország felől érkező Frangepán Kristóf hadserege, és az elemzésből kiderül, hogy Szapolyai nem tudatosan késett el, és a horvát alakulat sem tudta volna megváltoztatni a harc kimenetelét. Összességében megállapíthatjuk, hogy B. Szabó János kismonográfiájának köszönhetően 2006-ban a mohácsi csata évfordulójára mégiscsak született komoly tudományos eredmény, amelynek mindenképpen helye van a mára klasszikussá nemesedett, Perjés Géza és Szakály Ferenc nevével fémjelzett munkák mellett.

Varga Szabolcs

B. SZABÓ JÁNOS (SZERK.)

MOHÁCS

(Nemzet és emlékezet)

Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 636 o.

Az Osiris Kiadó „Nemzet és emlékezet” sorozatában jelent meg a Mohácsi csata problémakörét körüljáró kötet. Aki azt hinné, hogy egy csata történetének szakirodalmi nem lehet ki egy vaskos kötetet, nagyot téved. A magyar köztudatban és közgondolkodásban a Mohácsi csata illetve a mohácsi vész fogalma megkülönböztetett helyet foglal el, és korszakról korszakra átértékelődik. Nem véletlen, hogy már Lázár deák 1528-as térképén apró figurák jelzik a csata helyét.

A kötet szerencsére több, mint egy útközet bemutatása. A hadtörténelem egyáltalán nem azonosítható a csaták történetével, hiszen

könnyen belátható módon a kor hadszervezete, haditechnikája, mozgósítási gyakorlata, vezetési rendszere, taktikája és stratégiája, a politikai célok azok, amely koordináltak között a csatákat elhelyezni és értelmezni lehet. Egyébként a csataleírás önálló irodalmi műfajjá a XIX. században vált, s joggal mondhatjuk, nem a szakma, hanem a könyvkiadók és a közönség érdeklődése nyomán az iskolát Edward Shepherd Creasy műve, a „Fifteen Decisive Battles of the World” (1851) teremtette meg, amely negyven év alatt 38 kiadást ért meg. Nyugodtan állíthatjuk, hogy e műfajban Brodarics is maradandót alkotott, hiszen a legtöbb